

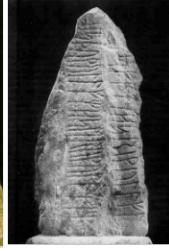
FUTHARK ƏLİFBASI (runalfabet)QƏDİM GÖKTÜRK ƏLİFBASI İLƏ EYNI MƏNŞƏLİDİR

Kylver Qayası
Stånga Gotland İsveç

Mojbro Qayası
Uppland İsveç

İstaby Qayası
Blekinge İsveç

Futhark əlifbası, miladın 3 və 17 əsrləri arasında Şimali Avropa Germən xalqları (İsveç, Norveç və Danimarka) tərəfindən istifadə edilmişdi. Avropada daha çoxu İsveç və Norveçdə olan təxminən 3500 daş abidənin bu yazı ilə yazıldığı iddia edilir.

Bu yazıda Runik(Rün) olaraq da adlandırılan bu Futhark əlifbası, qədim türk yazıları Göytürk əlifbası ilə eyni mənşədən qaynaqlandığını araşdırılır.

Məqaləmizdə yalnız İsveçin Gotland Adasında, Kylver'dəki bir qayaya yazılan və Uppland'dakı Mojbro(Moybro) daşı və Blekinge'deki İstaby daşı ilə yanaşı, "The Primitive Norse Futhark " olaraq bilinən əlifbanı oxuduq. Mövcud olan və ən qədim runik yazılar kimi təsnif edilən qrupa aid olduğu düşünülməyən fotosəkilləri, xarakterlərini Göytürk yazılarında olanlarla uyğunlaşdıraraq , bunları Türkcə deşifrə edə bildik.

Həm Avropada, həm də Orta Asiyada tapılan bu abidələrin əlifbalarının çox uzaq bir keçmişdə ortaq bir mənşədən

qaynaqlandığı iddia edilir. O zaman Türklər və Germən ¹ tayfaları üçün bir-birlərindən çox uzaq yerlərdə olsalar da, bu yazı irsini ayrı-ayrılıqda davam etdirmək yalnız təbii bir inkişaf idi.

Orxun abidələri Strahlenberg adlı bir İsveçli zabıt tərəfindən 1730-cu ildə nəşr etdiyi araşdırmalarıyla məlum oldu. 1893-cü ildə Danimarkalı alim Thomsen bu kitabələrin deşifrini tapdı və türkcə yazıldığını elan etdi . (Inscription de l'Orkhon Déchiffrées. V. Thomsen Helsingfors 1896).

Baykal gölünün güneyindəki Orxun çayı vadisində, Koşo-Tsaydam gölü yaxınlığında yerləşən Kultigin və Bilge Kağan və bir az aralı Tonyukuk abidələri, bu üç önəmli abidə, ümumiyyətlə Orxun Abidələri kimi tanınır.

Kitabə üzərində 38 simvoldan istifadə olubdur. Yenisey çayı ətrafında çoxsaylı daş abidələrə də rast gəlinir, lakin bunlar Orxun parçalarına nisbətən, daha erkən bir dövrə aiddir və üzərində istifadə edilən 150-dən çox Göktürk xarakter forması mövcuddur.

Qədim türk yazısı yuxarıdan aşağı sağa uzanan sətirlərlə şaquli olaraq yazılmış və oxumaya uyğun olaraq mətn sağ tərəfi üstə yatırılınca sağdan sola oxunmuşdur. Fərdi hərflər birləşdirilmir və tam və ya qismən cümlələr arasında kolon ":" işarəsi ilə ayrılır.

Türk dilindəki səkkiz sait səs, cütlüklərdə 4 marka ilə təmsil olunur.

¹ "Almanca, Hollandaca, Norveççe ve İngilis; Germən dilleridirler."

↓ ↑ > N
a-e, ı-i, o-u, ö-ü

Ümumiyyətlə bir sözün əvvəlində və orta hecalarında işlədilmir, son hecada və ya cümlə sonunda göstərilir. Məsələn üçün:

⚔ ⚔ ⚔ ⚔
t b ğ ç = ot.ob.oğh.aç; otboğaç

Ot yeyən bir öküz, və ya odla nəfəs alan bir boğa.

K Y T I
t ng r i = +t.ng.er.i; tengri > tann

İsveçdə tapılan daşların üzərində işləyən Futhark əlifbasına gəldikdə isə, bu kitabəni daşıyan abidələr Prof. Janssonun tədqiqatında iki əsas fəsildə araşdırılır:

- a) Ən qədim runik yazılar "The Oldest Runic Inscriptions"
- b) Viking dövrünə aid 16-rune² Futhark və Runik kitabələr "Runic Inscriptions from the Viking Age".

Ən qədim runik yazılar 24 simvoldan ibarət əlifba ilə yazılmışdır.

- Stanga'daki (Gotland) Kylver fermasının(ciftlik) daşı. Bu, İsveçdə tapılan, beşinci əsrə aid ən qədim yadigarıdır.
- Upplanddan olan Mojbro daşı.

² 500-cü ildə tətbiqə qədər, Germanik 24-run-futharkı istifadə edilirdi. Təxminən 500 ilə 800 arası keçid mərhələsi, saylarını 16 run-futharka endirdi.

- Blekingedən İstaby daşı.

Bu üç abidənin hələ deşifrə edilmədiyi elan olunsa da, müəllif məzmunu ilə əlaqəli bəzi əsassız fərziyyələrə cəhd edir. Bu kitabın sonunda verilən xəritəyə görə, Avropanın şimalında və şimal-qərbində 70-dən çox yerdə eyni əlifba ilə yazılmış və eyni tarixə aid çoxsaylı daşlar olur.

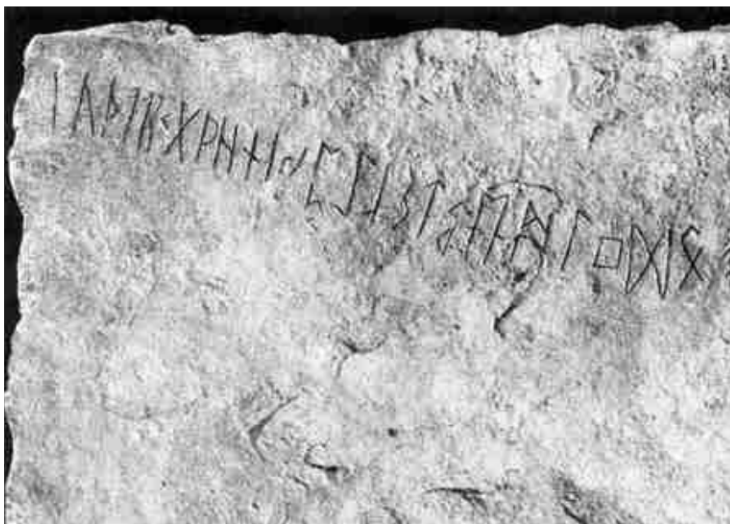
16 rune Futhark qrupuna aid edilən abidələr, təxminən miladdan başlayan Vikinq Çağı adlanan daha sonrakı bir dövrə AD 800. aiddir. Bu dövrdə, İbtidai İskandinav rünlərinin 24 simvolu sadələşdirildi və 16 rune seriyasına endirildi. Janssonun tədqiqatındakı 25-30-cu səhifələr və kitabın qalan hissəsi bu mövzuya ayrılmışdır.

Avropalı alimlər bəri başdan İbtidai İskandinav daşları ilə Mərkəzi Asiya Göktürk abidələrinin xarakter formaları arasındakı açıq oxşarlığı dərk etdilər, , lakin bir neçə müəyyən səbəblərə görə hər cür inandırıcı münasibətləri inkar edərək bu məsələni həll etməkdən çəkildilər. 1730-1983-cü illər arasında keçən 160 il boyunca, yəni Orxun abidələrinin kəşfi ilə qəti şəkildə deşifr edilməsi arasında, Vikinqlər (və ya Hind-Almanlar, ya da Keltlər ya da Gotlar ') tarix öncəsi Orta Asiya'ya köçlər və Orxun daşlarının bu bölgədəki eramızdan bir neçə min il əvvələ dayandıqları və var olduqları və sivilizasiyalarının əlamətdar nöqtələri olaraq ucaldılması haqqında xülyalı nəzəriyyələr uyduruldu. Yalnız 1893-cü ildə bu kitabələrin başqa bir dildə deyil, təmiz türk dilində yazıldığı başa düşüldükdə, o fantastik nəzəriyyələr atıldı və təklif olunan tarix öncəsi dəyil, onların MS 700-dən əvvəl olmaması üçün reviziya etdilər. Bu gün də bir sıra akademiklər hələ də türk yazıları

üçün Soğdi, Fars və ya Arami mənşəli tapmaqda çətinlik çəkirlər, lakin iddialarını sübut etmək səyləri nəticəsiz qalır.

Orxun abidələrində istifadə olunan simvolların Futharkla iddia edilən orijinalardan hər hansı birinə nisbətən daha çox eyni olduğunu görmək üçün qədim yazıların səbəbli/nədənsəl bir müqayisəsinə ehtiyac var. Bu yaxın bənzərliyin yanında, birmənalı olmayan kontekstə sahib olduqlarını elan edən ibtidai İskandinav runlərinin qədim türk yazılarını oxumaq üçün yeni metodumuza məruz qaldıqları zaman mənalı şəkildə göstərilə biləcəyi həyəcan verici bir həqiqətdir.

Unutmamalıyıq ki, Orta Asiyada istifadə olunan qədim türk yazısı və Avropadakı ibtidai İskandinav Futharkı, eləcə də yuxarıda bəhs edilən digər yazıların hamısı, çox uzaq bir keçmişdə ortaq bir mənşədən qaynaqlanmışdır. Sonra Türk, Alman və digər tayfalar abidələr üçün öz dillərində yazdıqları bu ortaq yazı irsinə müstəqil olaraq inanmışlar.

İndi Prof. Janssonun kitabında səhifə 13-də verilmiş fotosəkilə daha yaxından baxa bilərik:

Bir daş üzərində qeyd olunan, bütün ibtidai İskandinav rune sırası, lahitdə yan lövhə kimi istifadə olunub və Gotland,dağı Kylver fermasında tapılıb.

ƒ	u	p	a	r	k	g	w	h	n	i	j	p	e	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	

The Primitive Norse futhork.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24							
f	u	p	a	r	k	g	w	h	n	i	j	P	ç	n	s	t	b	e	m	i	n	g	d	o						
ƒ	ʌ	þ	ʀ	ʀ	<	X	P	H	†	ǀ	ǂ	ǃ	Ǆ	ǅ	ǆ	Ǉ	ǈ	ǉ	Ǌ	ǋ	ǌ	Ǎ	ǎ							
ƒ	ʌ	þ	ʀ	ʀ	<	X	P	H	†	ǀ	ǂ	ǃ	Ǆ	ǅ	ǆ	Ǉ	ǈ	ǉ	Ǌ	ǋ	ǌ	Ǎ	ǎ							
ƒ	ʌ	þ	ʀ	ʀ	<	X	P	H	†	ǀ	ǂ	ǃ	Ǆ	ǅ	ǆ	Ǉ	ǈ	ǉ	Ǌ	ǋ	ǌ	Ǎ	ǎ							
g	t	s	o	k	u	p	o	d	y	g	n	s	k	ö	t	a	ç	n	ç	k	k	i	d	y	n	i	ş	k	i	b
gü	tü	sö	k	u	p	o	d	y	gö	n	s	i	k	ö	t	a	ç	n	ç	ok	ök	i	d	y	n	i	ş	ke	i	bi

daş
üstünde
on the
stone

Göktürk

Eyni şey # 13 xarakteri üçün də deyilə bilər: İngilis dilində (to) talk, (to) speak mənasını verən simvolların birləşmiş formasıdır. Formanı açıq bir ağızın piktoqlifi hesab etsək də maraqlıdır.

İndi Göktürk kitabələrini oxumaq qaydalarını tətbiq edərək sağdan sola, bu 24 simvolla rune cərgəsini oxumağa təşəbbüs göstərəcəyik:

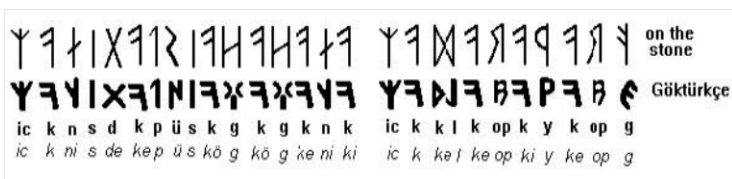
bilke iş inydi ök oknça öt aksin goydo pu oksütüg

bilke	<i>wise man, sage; one of wisdom</i>
iş	<i>light; light of wisdom, knowledge</i>
inydi	<i>arrived / descended (from the sky)</i>
ök	<i>himself, his own self</i>
oknça	<i>with the (pointed) tip</i>
öt	<i>to speak (as the birds chirp)</i>
aksin	<i>through his mouth (the words he uttered)</i>
goydo	<i>he put (by carving); he carved</i>
pu	<i>this</i>
oksütüg	<i>column; erected slab of stone</i>

Bilke iş inydi ök oknça öt aksin goydo pu oksütüg

Bike	wise man, sage; one of wisdom	bilgili
iş	light; light of wisdom, knowledge	İşiq
inydi	Arrived/descended(from sky)	endi
ök	Himself, his own self	Özü
oknca	With the (pointed) tip	ucu ilə
öt	To speak(as the bird chirp)	Ötdü
aksin	Throigh his mouth(the words he uttered)	Ağzi
goydo	He put(by carving); he carved	Qoydu
pu	This	Bu
oksütüg	Column, erected slab of stone	Sütun

Yuxarıdakı parçanı oxumaqla əldə edilən məna, sanki qədim türkçə yazılmış kimi, təqribən bugünkü türk dilində belə ifadə edilə bilər:

bilgili işiğ gəldi / endi, özü bu tikili daşa/sütuna oxu / xəncəri, ağzından söylədiyi / danışdığı sözlərlə (sivri ucu) həkk etdi.

Burada hər hansı bir filoloji və ya fəlsəfi şərhə girməkdən çəkinəcəyik. Lakin, 24, 23, 22 nömrəli simvollar runik adlarında hesab edildiyi zaman O.d.ng sözünün ortaya çıxmasına diqqətinizi çəkin. Skandinaviya mifologiyasında bəşəriyyətə ilahi yazı hədiyyə gətirən İlahi Allah Odin idi. Daha sonra bu üç

simvolda tanrının adı hikmət işığı (digər adı ilahi səbəb) və ya qədim türk dilində müdrik / işığın sahibi olaraq oxunur.

Xatirə abidəsi olan Upplanddan olan Mojbro daşı:

Gopek yik op ke kekic ikin ekgök göksüpek densinkic		
Gopek	Dog	Köpək
Yik	Well	İyi
Op ki	To attack, to charge	Hücum etmək
Kekic	Undertake, achieve	etmək, nayil olmaq
İkin	Both, both of them	İkisi
Ekgök	Mother-sky, a sacert sky-spirit, mother nature(or) goddes of sky	Səma ilahəsi

göksüpek	Bold: brave(or) courageous	Cəsarətli
desinkič	To say, to state, to acknowledge	Desin

Bu yazıda, diqqətimiz bəzi simvolların geriyə yerləşdirilməsinə yönəldilmişdir. Xüsusilə, "op" olaraq oxunan R runesi qərībədir. Bu səbəbdən "po" olaraq oxunmuşdur. Aşağıdan başlayaraq sağdan sola oxumaq:

Yuxarıdakı parçanı oxumaqla əldə edilən məna, sanki qədim türkcə yazılmış kimi, təqribən bugünkü türk dilində belə ifadə edilə bilər:

(Hər ikisi də) it (lər) yaxşı hücum etsin; müqəddəs səma ruhu onların cəsarətlərini qəbul etsin .

Bu daşda, kitabənin altında, silahını sağ əlilə, sol əlində dairəvi qalxan tutan bir atlı oyma var. Atın yanında iki it qaçır, sanki hamısı bir hücumla məşğuldurlar. Həm də simvolların yazı tərzini və işarələrin sıxlığı, sol küncdə daha az simvol boşluğu, orijinal yazı tərzinin sağdan sola doğru olduğunu sübut edir.

Blekinge İstaby daşı/İSVEÇ

İbtidai İskandinaviya dövrü ilə Viking dövrü arasındakı keçid dövründə yonulmuş Blekingedən İstaby daşı:

H L Ɓ Ɔ P N F Ǝ Y H L M R Ɔ P N F F I Y L Ǝ F T Y H L R I P N F F Ǝ on the stone
 Ǝ L Ɓ Ɔ K P N F Ǝ Ǝ Y Ǝ L M R Ɔ P N F Ǝ Ǝ I Y L Ǝ F T Y Ǝ L R I P N F Ǝ Ǝ Gökürkçe
 g r s o t y t i k g i ç g r i d u p t y t i k g s i ç r g k k i ç g r u p s y t i k g k
 g r s o t y a t i k i g i ç g o r i d u p t y a t i k i g s ü i ç r g ü k k o i ç g u r u p s y a t i k i g k ö

Yazını sağdan sola oxumaq:

ök gikit yaspurgu içok güriç sü gikit yatpudır goiç gikit yatsorg

ök *he, his own self*
 gikit *brave*
 yaspurgu *lived*
 içok *much, many*
 güriç *forte; force(ful); hard(ship)*
 sü *army, soldiers*
 yatpudır *committed not*
 goiç *flight; migration*
 yatsorg *lies (herein)*

ök gikit yaspurgu içok güriç sü gikit yatpudır goiç gikit yatsorg		
ök	he, his own self	o, özü
gikit	brave	İgit
yaspurgu	lived	Yaşadı
içok	Much, many	Çox
güriç	Forte, force(ful) hard(ship)	Güclü
Sü	Army, soldiers	Ordu
yaptudır	Committed not	Təəhhüdsüz
Goiç	Flight, migration	Uçuş, köç
yatsorg	Lies(herein)	Yatır(burda)

O cəsarətli (idi) / əsgər idi, bir çox çətinlikləri yaşamış, uçuş etməmiş (və ya vəzifəsini tərk etməmiş) burada yatır ...

Həqiqətən dünya həyatında çox dözmüş bir ruh üçün uyğun bir yazı.

Bu üç daş Prof. Janssonun kitabındakı "Ən qədim runik yazılar" adlı bölmə içərisində verilir. Bəlkə mövzunun araşdırmasında

bəzi kiçik səhvlər və yanlışlar var. amma, nə qədər ki bu daşların oxunmasını irəli sürməyə çalışdım, az-çox eyni şəkildə oxşar mənalı mesajları ehtiva etdiyini təsdiq etdi. Məqsəd bu qədim kitabələrə yeni bir maraq göstərmək və məzmunu ilə bağlı yeni bir müzakirəyə başlamağa kömək etməkdir. İbtidai İskandinav Futharkı və ya Rune əlifbası, Göktürklərdəki kimi daha qədim ortaq mənşədən qaynaqlanır.

Qaynaq:

<https://historum.com/threads/this-futhark-alphabet-which-is-also-called-the-runic-stemmed-from-the-very-same-origin-as-did-the-a.4845/#post-56505>